

2 Finnmárkku sámegiela ja dárogiela nuoraid friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja friddjaáiggedoaimmaid oasálastin

Kolbjørn Rafoss, vuosttašamanueansa, PhD Falástallanallaskuvllas, UiT, Norgga arktalaš universitehta

Kjell Hines, vuosttašamanueansa, Mátkkoštanealáhusa ja davviguovlluid dutkama instituhtta, UiT – Norgga arktalaš universitehta

Čoahkkáigeassu

Dán dutkamis leat geahčadan Finnmárkku nuoraid iešguđetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Oaidnit ahte leat erohusat sámegiela ja dárogiela nuorain. Oppalaš govva lea ahte sámegiela nuorat leat eambbo aktiivvalaččat go dárogiela nuorat. Dat sáhtta čilgejuvot dainna lágiin ahte sámegiela nuorat oasálastet eambbo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmain. Doaibmaminstar dán guovtti arenas čájeha ahte leat eambbo mearkašahtti erohusat gaskal sámegiela ja dárogiela nuorain. Skohtervuodjin ja meahcástanávkkástallan lea mávssoleabbo sámegiela nuoraide go dárogiela nuoraide. Doaibmaminstar dán guovtti arenas čájehit ahte sohabealerohusat sáhttet čilget dieid variašuvnaide. Sámegiela bártnit leat eambbo meahcástandoaimmain mielde ja atnet eambbo skohtera iešguđetlágan doaimmain go sámegiela nieiddat. Dutkan čájeha maid ahte ledje mearkašahtti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis nuoraid gaskas iešguđet suohkaniin. Sámegiela nuorat Sis-Finnmárkkus ja Porsáŋggus vudjet eambbo skohteriin ja eambbo mannet meahccái ávkkástallat luonddu.

2.1 Álgu

Bohtet leat variašuvnnat gaskal iešguđet riikaoasi ja báikkálašservodagaid mat bidjet návccaid sosiála ja kultuvrralaš láidestusaide geavahit friddjaáiggearenaid, ja nie leat veahkkin dagaheame erohusaid bajásšaddaneavttuin mánáin ja nuorain. Diet dahká ahte nuoraid eallindilli ja eallinláhki rievddada hirbmosit, juoga mii váikkuha iešguđet ládje friddjaáiggearenaid oasálastimii. Dát kapihtal čájeha movt dárogiela ja sámegiela nuorat

oasálastet iešgudet friddjaáiggearenain Finnmárkkus. Finnmárkku álbmot identifiserejit iežaset sápmelažžan, kvenan dahje dáččan/rivgun. Goitge diehtit unnán movt sámezielat ja dárogielat nuorat geavahit friddjaáiggi ja jus iešgudet friddjaáiggearenaid oasálastin rievddada. Gokčat diekkár konteavstta mearkkaša ahte fertešii dutkat čearddalašvuoda, mii dábálaččat lea váilevaš. Mánngga nuoraidkultuvrra iskkadeamis leat unnán čearddalaš ja gielalaš dimenšuvnnat čállon, go galgá ipmirdit movt nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja friddjaáiggedoaimmain. (Bakken, 2013, s., s.69; Frønes, Heggen, & Myklebust, 1997).

Oppalaččat orru nuorravuodaáigi leamen relatiivalaš homogena mannolat. Eanas nuorat doibmet skuvllas, ja nie lea beaivválaš eallin oalle seammalágan. Jus geahččá ordnejuvvon friddjaáiggeallimii joavkkuin ja servviin Finnmárkkus, de leat nuorat hui aktiivvalaččat ja bures organiserejuvvon. Falástallan lea earenoamáš dilis dán oktavuodas, go olles 42 proseanta bártiin ja 38 proseanta nieiddain 15-18 jahkásaččain almmuhit ahte leat miellahttun falástallansearvvis dahje leat leamaš mielde (Bakken, 2013). Oasálastin falástallamis lea njiedjan nuoraidskuvlla rájes, go de vástidedje birrasiid 60 proseanta ahte ledje aktiivvalaččat joavkkuin dahje servviin (Bakken, 2013). Finnmárkkus lea maid nugo muđui riikkas, organiserejuvvon falástallama oasálastin njiedjá álggus nuoraidskuvllaagis ja njiedjan lassána dađi mielde go boarráseabbon šaddet.

Finnmárkkus lea nuorain álki beassat lundui ja olgoáibmodoaimmaide. Skohtervuodjin lea okta oassin olgoeallimis oallut nuoraide. Go leat registrerejuvvon nu ollu vuojánat ja go leat viiddis láhtut dahket ahte skohtervuodjin lea stuora friddjaáiggedoaimman go buohtastahtta eará fylkkaiguin. Skohtervuodjin dáhpáhuva dan rájes go bisseha muohtaga skábmamánus-juovlamánus dassá go láhtut giddejuvvojit miessemánus. Skohtervuodjin lea danne dehálaš jus galgá diehtit juoidá nuoraid birra ja movt sii geavahit friddjaáiggearenaid. Leat goitge unnán iskkadeamit mat isket man ollu nuorat vudjet, ja leat maid dahkkon unnán dutkamušat, mat čájehit makkár sosiála konteavsttas skohtervuodjin dáhpáhuva (Mehus 2012).

Nuoraid dutkamis lea árbevirolaččat leamaš dábálaš ahte sirre olggobeale ja ruovttu friddjaáiggi. Leat ollu dutkamat mat vuosttažettiin leat beroštan olggobeale friddjaáiggis. Olggobeale friddjaáiggis leat váhnemiin unnit vejolašvuodat dárkkistit nuoraid daguid, ja dat addá nuoraide stuorit iešheanálašvuoda geahččaladdat rájiid eará ládje go dalle go leat ruovttus. Diekkár govva olggobeale friddjaáiggeavaheapmi lea dál álgán rievdat. Iskkadeapmi čájeha ahte nuorat čohkkájit jaska guhkes áiggi ja lea ain lassáneame (ref). Go galgá kártet doaimmandábiid, de leat mii maid kárten passiiva friddjaáiggi leaš dál siste dahje olgun.

Danne lea beroštahti iskkadit movt iešgudet friddjaáiggearenat geavahuvvojit ja movt Finnmárkku sámezielat ja dárogielat nuorat oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Mávssolaš gažaldahkan šaddá movt mii sáhttit ipmirdit ja ráddjet sápmelaččaid dárogielagiid ektui? Dán artihkkalis oaidnit mii buoremussan ráddjet sápmelašvuoda giela ja geografii ja hárrái (Olsen, 2015). Artihkkalis mii earuhit dárogielat ja sámezielat nuoraid. Dan ráji leat ožžon go leat jearran gažaldaga beaivválašgiela ektui. Giella ja identitehta lea mánnggadáfot ja veahá maid nággobohciideaddji. Mánnggadáfotvuolta guoská maid dan politihkkii maid eiseválddit leat fievrredan sámi kultuvrra ektui, muhto maiddái movt servodat rievdá nugo eretfárren ja sentraliseren (Bjørklund, 2016). Dáruiduhttinpolitihkas lei mihttun assimileret sámi kultuvrra dáčča kultuvrrain, ja earenoamážiid čuoza mearrasámi kultuvrii. Eiseválddit politihkka almmostuvai Áltá-ássi dihte, mii mielddisbuvttii ahte Sámevuoigatvuodalávdegoddi nammaduvvui (1980), Vuodđoláhka rievddai (1980), Sámediggi ásaheavvui ja maññil ges Finnmárkoláhka (2005). Rievdadeapmi daguhii maiddái ahte šattai eambo dihtomielalašvuolta sámi kultuvrii ja sámi identitehtii. Muhtimiidda mielddisbuvttii maid ahte

háliidedje gávdnat ruovttoluotta iežaset sámi ruohttasiidda, vaikko vel hupme ge dárogiela beaivválašgiellan.

Dán čilge Bjørklund (2016) dakkár ovdáneapmin mii lei álggos esseansalisttalaš identitehtahábmen ja šattai konstruktiivvaš identitehtahábmen. Esseansalisttalaš geahčesteamis gáibida čearddalaš identitehta fuolkevuoda ja duogáža, juoga mas indiviida ii sáhte beassat eret. Sosiálaantropologa Harald Eidheim (1971) čilge dan ahte leat sápmelažžan sáhtta ipmirduvvot leat stigmatisejeaddjin, ja sámi identitehta dávjá čiegaduvvui ja biehttaluvvui. Konstruktiivva geahčastagas lea oktavuoha brihttalaš sosiologa Anthony Giddens (1991) teorijain identitehtahábmemis dan mañjemodernisma servodagas. Mañjemodernisma servodagas lea indiviidas stuora vejolašvuoha ieš válljet ja ráhkadit iežas identitehta, juoga mii mielddisbuktá ahte iešguđetlágan identitehtaid, nugo dárui ja sámi sáhtta ovttašattit, ja iešguđetlágan identitehtaid sáhtta deattuhit iešguđetlágan sosiála oktavuodain.

Diet mánggadáfotvuoha speadjalasto maiddá sámelága paragrafa 2-6 gáibádusain beassat Sámedikki jienastuslohkui. Vuosttažettiin lea dárbašlaš ahte olmmoš ieš ipmirda iežas sápmelažžan. Dasto ferte alddis, váhnemiin, áhkuin/ádjáin dahje máttarváhnemiin leat dahje leamaš sámegeiella beaivválašgiellan. Dasa lassin sáhttet sin mánát, geat leat dahje leat leamaš jienastuslogus, gáibidit ahte besset jienastuslohkui. Vaikko lea čanastat gaskal giela ja identitehta, oaivvildit mii goitge ahte beaivválašgiella lea gievrras identitehtamearka ja ahte giella ja kultuvra gullet oktii beaivválašgeallima variašuvnnaiguin. Dat guoská maid go oasálastá friddjaáiggedoaimmain ja meahcástallá.

Nubbi rádji guoská Finnmárkku geografijja iešguđet guovlluide. Finnmárkkus lea muhtin guovlluin sámi álbmot eanetlohku álbmogis, eambo go eará guovlluin. Muhtin suohkanat leat oassin Sámedikki doaimmaguovllus, man ektui ásašus bidjá doaimmabijuid. Dat vihtta sámi eanetlohkosuohkana Kárášjohka, Deatnu, Porsángu, Unjárga ja Guovdageaidnu leat dakkár doaimmaguovllu (sámegeiella giellahálddašansuohkana) ja lea eambo dahkamuš sámivuodain go dat eará 14 suohkana Finnmárkkus. Go ráddje sámivuoda gielain ja sosiála organiseremiin, de lea maid seammás deattuheame heterogena sámi servodagas. Kramvig (2005) ákkastallá ahte sámivuoda ipmárdus lea dynámalaš ja lea čadnon čearddalaš seagáš servodahkii árttalaš guovllus (Kramvig, 2005). Dat mearkaša ahte rájit eai leat dássedat ja diehtelasat, muhto gullá dihto oktavuodaide. Diekkár ipmárdus ráhkada duogáža dasa movt nuorat, geat hupmet sámegeiella ja dárogiella ja movt nuorat, geat orrot sámi eanetlohkosuohkaniin ja eará suohkaniin Finnmárkkus, oasálastet iešguđetlágan friddjaáiggearenain.

Ulbmil kapihttalis lea danne guovtti oasis: vuosttažettiin lea iskkadit movt dárogielat ja sámegeielat nuorat oasálastet friddjaáiggearenain ja dasto vel iskkadit jus gávdnat geográfalaš erohusaid fylkkas.

- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheamis sámegeielat ja dárogielat nuoraid gaskkas?
- Makkár doaimmaide oasálastet sámegeielat ja dárogielat nuorat dain iešguđetlágan friddjaáiggearenain?
- Makkár variašuvnnaid gávdnat mii friddjaáiggearenaid geavaheames nuoraid gaskkas dain iešguđet suohkaniin Finnmárkkus?

Go galgá vástidit dan golmma gažaldahkii, de leat huksen kapihttala njealji oassái. Álggos ovdanbuktit iskkademiid main bohtá ovdan movt nuorat geavahit iešguđetlágan friddjaáiggearenaid. Dasto čielggaduvvo movt dat njeallje iešguđetlágan friddjaáiggearena mat leat vuodđun dan empiralaš ovdanbuktimii.

2.2 Friddjaáiggearenat nuoraide

Dađistaga go nuorat šaddet boarráseabbon ja eambo iešheanálašžan, de golahit oallugat unnit áiggi bearrašiin. Nuoraid eallinmáilbmi lea goitge báinnahallan dasa ahte bearaš ja seamma ahkásaš nuorain lea dađistaga eambo mearkašupmi sin válljemii (Frønes ja earát. 1997). Movt friddjaáigi geavaha, ja movt dan geavaha, lea eará sániiguin mávssolaš go galgá ipmirdit dan sosiála konteavstta gos nuorat leat (Møller & Bentsen, 2014). Go geahččá ja deattuha nuoraid beassadallama váhnemiin ja iešheanálašvuodadahkama vuđolaš ovdánahttindoaimman, de sáhtta organiserejuvvon falástallama luohpama ipmirdit ahte leat luohpame doaimmaiguin, maid rávisolbmot stivrejit, vai sáhtta hábmet iežas friddjaáigedoaimmaid. Go lea vejolaš ovdánit ja oasálastit iešguđetlágan friddjaáiggearenain, de lea dat rievddadan sihke boares ja ođđa arenaid. Riikaviidosas iskkadeamit dain maŋemus logijagiin čájehit ahte eaktodáhtolaš organisašuvnnain njidjet nuorra olbmuid lohku miellahttun. Joatkkaskuvlla ohppiid gaskkas lea hárhallanguovddáš šaddan eambo áigeguovdil, go buohtastahtta falástallanservviid hárhallamiin. Iskkadeamit čájehit ahte lea dáhpáhuvvan mearkašahtti rievdan áigodagas 1992 – 2010 (Brevik, 2013); Seippel, Strandbu, & Aaboen Sletten, 2010). Falástallanservvit organiserejit dađistaga unnit nuoraid, seammás go priváhta hárhallanguovddážiin lassánit.

Eambo riikkaidgaskasaš iskkadeamit čájehit ahte nuorain, geain lea minoritehtaduogáš, oasálastet hárvvibut fysalaš doaimmain ja organiserejuvvon falástallandoaimmain go nuorat geain lea majoritehtaduogáš (Brodersen, Steptoe, Boniface, Wardle, & Hillsdon, 2007; Elling & Knoppers, 2005). Norggas oasálastet minoritehtaduogáš nuorat hárvvit falástallandoaimmain go majoritehtaduogáš nuorat (Strandbu og Sletten 2007). Elling & Knoppers (2005) iskkadeamis lea dat ahte leat nieida ja seammás lea minoritehtaduogáš strukturerejeaddjin dasa ahte oasálastá go falástallanservvis vai unnit ásusaid hárhallanoktavuođain. Maja Pilgaard suokkardallá artihkkalis *'Teenageres idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv'* (Pilgaard, 2012) sivaid manne válljejit ja eret válljejit falástallama dan áigodagas go mánnávuodas rievda nuorravuhtii. Pilgaard (2012) bidjá eretluohpanválttisvuoda ođđaáigásaš kontekstii go jearrá jus eretluohpan lea nuoraid iežaset válljen oassin identitehtaproseassas, vai leago falástallanservviid fásta rámmat ja váilevaš heivehanmunni sivvan dasa. Sáhtta geahččat válljema gaskal daid fásta rámmaid ja dan ii organiserejuvvon hárhallama ja olggobeale fysalaš lihkkadeami mii vihkkedallá oadjebasvuoda friddjavuoda ektui. Pilgaard (2012) oaiivvilda ahte eretluohpan ii leat dušše nuoraid iežaset eret luohpamis beaivválaš eallimis sáhka dahje jus falástallanservviid fálet eahpeheivvolaš rámmaid nuoraide. Lea veara merket ahte juste dain jagiin go eanemusat luhpet falástallanservviin, de maid lassánit eahpeorganiserjuvvon, iežas organiserejuvvon ja kommersiála hárhallanoktavuođat, main fállu eambo heivehanmunni ja friddjavuoda maiguin falástallanservvit eai nagot buohtastahttit (Seippel m.fl., 2010). Danne lea hui beroštahtti geahččat oasálastima ja ovdáneami dain iešguđet hárhallanarenain.

Diehtit ahte oallugat álbmogis hárhallet ja lihkadit go sihkelastet, vihket ja čuiget bálgáid ja meahcceluottaid mielde, vaikko vel mánggas atnet hárhallanarenaid go barget daid seamma doaimmaid go hárhallamiin ja gilvvohallamiin (Brevik, 2013). Go válljet geahččat rusttetgeavaheami, de lea danne go leat unnán álbmogis, geat geavahit daid árbevirolaš hárhallanrusttegiid, nugo spábbačiekčanšiljuid ja falástallanvisttiid. Lea njiedjan rávisolbmuid lohku 1990-logu loahpageaži rájes, seammás go nuorat agis 15-19 jáhkásaččat falástallet árbevirolaš gilvvohallanrusttegiin ollu eambo go rávisolbmot (Rafoss & Breivik, 2012). Danne lea beroštahtti gávnnahtit man stuora oassi nuorain ja man dávjá atnet falástallanrusttegiid Finnmárkkus ja man dávjá atnet dat guokte nuoraidjoavkku rusttegiid.

Dan mañemus áiggi stuorit dutkamušas álbmoga oasálastimis olgoáibmoeallimis guorahallá Alf Odden (2008) iežas doavttirgrádadutkosis «*Hva skjer med norsk friluftsliv?*» norgalaččaid searvama olgoáibmoeallimii ja makkár rievdamat leat dáhpáhuvván áigodagas 1974-2004. Váldočoahkkáigeassu lea ahte olgoáibmoeallin lea rievdanáigodagas gaskal dábálažžandahkanproseassa, mas dađistaga stuorit oassi álbmogis oasálastá, ja earuhanproseassa, mas dađistaga oažžut eambo sorttat olgoáibmodoaimmaid.

Iešguđetlágan doaibmanšlájaid nanusvuohta lea rievdagoahtán, go ođđa friddjaáiggemateriálat leat ráhkadan vuodu dasa movt nuorat válljejit daid ođđaáigásaš friddjaáiggedoaimmaid. Odden (2008) gávnnahe iežas dutkamušas ahte rekruteren lea njiedjan muhtin dain árbevirolaš doaimmain. Lea mearkkašahtti man ollu nuorat leat luohpan dain árbevirolaš doaimmain nugo čuoiganmátkkiin, guollebivdimis, murjemis ja guobbariid čoaggimis ja suhkanmátkkiin. Orru maid nu ahte doaimmat nugo vázzinmátkkit ja bivdu leat maid njiedjagoahtán (Odden 2008, s.293). Goitge lea dilli dál nu ahte diehtit áibbas unnán man ollu sámegielat ja dárogielat nuorat Finnmárkkus oasálastet iešguđetlágan olgoáibmodoaimmaide.

Skohtervuodjin lea dađistaga šaddan eambo oidnosii nuoraidbirrasii Finnmárkkus. 2010 ledje sihke siseatnan- ja riddosuohkaniin skohterláhtut sullii 5600 kilomehtera fylkkas¹. Leat skohterláhtut nu guhkit dego livčče mátki sullii Davvinjárggas – Gibraltarii. 2013 ledje 18060 skohtera registrerejuvvon.² Finnmárkkus lea dasto okta skohter juohke njealját ássi nammii, dan ektui go olles Norggas leat 110 juohke ássi nammii.³ Mehus (2012) doavttirdutkosis guorahallá son fáttá nuorat ja skohtervuodjima Finnmárkkus, Davvi-Tromssas ja Svalbárddas. Vuoddjit sirrejuvvojedje golmma jovkui: okta joavku mii vujii nugo berrejit (eanemusat nieiddat), nubbi joavku mat muhtumiin válde riskkaid (bártnit ja nieiddat) ja goalmát joavku mat earenoamážiid válde riskkaid (unna oasáš bártniin). Son gávnnahe čielga erohusaid sohkabeliid gaskkas vuodjinmálles. Bártnit vudjet iskaladdame eanadaga ja vai besset dovdat “govduma” vuojedettiin. Dat addá bártniide friddjavuodadovddu, ja dakkár doaimmat dagahit buori oktavuoda joavkkus. Son gávnnahe ahte nieiddat eai beroš dan riskkavuodjimis, muhto háliidit ollet bisánanbáikái, vai besset vásihit sosiálalašbeali dollasajis. “*Dutkan čájeha ahte Davvi-Norgga nuorat, ja earenoamážiid bártnit, beroštit hui ollu skohtervuodjimis*” (Mehus, 2012, s.5). Válljenmunni Melhusa dutkamis lea goitge gárži (N=132). Mehus čilge maid ahte gáržžideapmi lea dego “strategalaččat gáržžiduvvon” (Mehus 2012, s.33). Dat dahká ahte lea váttis obbalaččat dadjat. Mii oaidnit ahte skohtervuodjin lea mávssolaš friddjaáiggedoaimma Finnmárkku nuoraid gaskkas, muhto mii diehtit áibbas unnán man oallugat vudjet skohteriin ja makkár doaimmat leat sámegielat ja dárogielat Finnmárkku nuorain go vudjet skohteriin. Vaikko vel dutkan guoskkaha ge fáttá nuoraid ja skohtervuodjima Finnmárkkus, de lea goitge ráddjejuvvon diehtu dan ektui man ollu nuorat dain iešguđet suohkaniin vudjet, lea go gabbatlágan vuodjinmállet sámegielat ja dárogielat nuorain ja leat go sohkaalerohusat.

Dálá nuorat atnet eambo áiggi ovddabealde dihtora go eret dihtoris. Sistečohkkánáigi lea šaddan eambo go olgoáigi, ja dat primára oktavuoha eará olbmuiquin lea digitálalaš ja virtuála, iige fysalaš. Dihtor ja giehtatelefovna geavaheapmi interneahtha bokte dagaha unnit fysalaš ovttasdoaimbama ja olgoáimmu ovddas lihkađeami ja sirdá doaimbama sisa. HEVA-iskkađeapmi čájeha iešraporteren áigi mii lea geavahuvvon jaska čohkkámii ovddabealde dihtora lea lassánan 10.klássahasain áigodagas 1997-2005 (Sandal ja earát, 2009). Norgga bártnit gaskal 11 ja 16 jagi čohkkájit 40 diimmu vahkkosaččat – earret skuvlaáiggi ja dávjá

¹ <http://www.fylkesmannen.no/Finnmark/Miljo-og-klima/Motorferdsel/Snoskuterloypersnoscooterloyper-og-barmarksloyper-i-Finnmark--kart-og-GPS/>, vižžon 05.10.14

² <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/saveselections.asp>, vižžon 29.10.14

³ www.vegvesen.no/SVVvedlegg/Tab53.

iešguđetlágan šearpmaiguin. Nieiddat lihkadit fysalaččat ain unnit go bártnit. Iskkadeamit čájehit ahte oahppit Oslo skuvllain lihkadedje eambo skuvlaáiggis go friddjaáiggis (Andersson, 2008). Man ollu sámi ja dárnu nuorat čohkkájit šearpmaid ovddabealde, dan birra diehtit unnán.

Eanas Finnmárkkku nuorain lea dál vejolašvuohta doaimmahit friddjaáiggedoaimmaid olgun luonddus. Viiddis skohterláhtut leat heivehuvvon skohtervuodjimii, ja mii gávdnat iešguđetlágan luonddubirrasiid fylkkas, gos nuorat sáhttet doaimmahit iešguđetlágan olgoáibmodoaimmaid. Dat eaktodáhtolaš falástallan lea bures organiserejuvvon suohkaniin ja dain leat iešguđetlágan doaibmafálaldagat. Eanas suohkaniin lea huksejuvvon infrastruktuorra olgo- ja siste falástallandoaimmaide: goanstarásešillju, falástallanhálla, vuojudanbasseaŋŋa ja čuovgaláhttu. Finnmárkkku nuorat leat dájvá govviduvvon joavkun, mat unnán lihkadit fysalaččat, borgguhit ja juhket alkohola eambo go eará nuorat ja atnet ollu áiggi vuodjit skohteriin, ATVain ja mohtorfievruiguin. Sabehat ja sihkkel leat lonuhuvvon skohteriin ja geahppa mohtorsihkkeliin. Nuorat vázzet unnit vári ja tuvrain ja unnit doaimmahit olgoáibmodoaimmaid. Goitge diehtit mii unnán, vaikko myhtat leat mánggalárganat, dan ektui masa dáro- ja sámeielat nuorat geavahit friddjaáiggiset.

2.3 Njeallje doaibmaarena Finnmárkkku nuoraide

Dán iskkadeamis biddjo fokus arenaide gos nuorat ovtastallet sosiálalaččat earáiguin. Vai álkida mánggabealatvuodát go guorahallá álbmoga oasálastima iešguđet fysalaš doaimmain, de ovdanbukta Brevik (2013) treanddaid guđa šlája ektui: olgoáibmodoaimmat, hárbhallan/lihkadeapmi mii ii leat organiserejuvvon, “fitness”, eallinvuohkelihkadeapmi, organiserejuvvon hárbhallan/lihkadeapmi ja eará doaimmat (Brevik 2013, s.77). Min oktavuodas sáhtta leat ávkkálaš, nugo Brevikas; geahččat movt nuorat geavahit iešguđet doaibmaarenaid, go juohkit daid joavkkuide daid badjelis namuhuvvon šlájaid ektui, vai álkida ovdanbuktime. Go juohkit doaimmaid ordnejuvvon arenašlájaid, de maid sáhttit buorebut oazžut ovdán erohusaid sámeielat ja dárogielat nuoraid oasálastimis. Dakkár sirren addá midjiide vejolašvuođaid ovdanbuktit arenageavaheami doaimmaid ektui, dan sadjái go geahččat daid sierra. Dán oktavuodas oaidnit ávkkálažžan álkidit ja čohkket doaimmaid njeallji obbalaš arenaide nugo:

Hárbhallanarena:

Hárbhallanoktavuohta: Falástallansearvi, priváhta hárbhallanguovddáš, fárolaga olbmáiguin/ránnjáiguin, okto

Rusttetgeavaheapmi: Spábbačiekčanšillju, vuojudanhálla, čierastanluohkká, čuovgaláhttu, falástallanvisti, bođufalástallanrusttet, gievrudahttinlatnja

Nuoraiddoaimmat: gizzun, “kiten”, suhkan, muohtadoaján/skirvehallan/twin-tip

Olgoáibmodoaimmaarena:

Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat: Vázzin vuovddis, váris ja meahcis, sihkkelastin meahcis dahje váris, čuoigan vuovddis, váris ja meahcis, beanvuodjin.

Meahcástallandoaimmat: Bivdu, guollebivdin jogas, mearraguollebivdin, oaggun jieŋa alde, monnečoaggin, murjen

Friddjaáiggearena:

Skohtervuodjin: Skohtertuvra, jieŋa alde oagguntuvra, vuodjin máđijaid mielde, vuodjin boazobargguid oktavuodas, skohtergilvohallan

Beaivválašarena:

Skuvlageaidnu: Aktiivvalaš (sihkkelastin, vázzin) ja passiiva (busse, biila, mopeda)

Šearbmaáigi: Galle diimmu lea geahččan šerbmii (dihtorspeallan, sosiála fierpmádat/giehtatelefovdna)

Diekkár sirren ii leat váttisvuodaid haga. Mánnga doaimma duppalastet eará šlájaid. Goitge leat juohke šlájás juogalágan oktasašdovdomearka, maid sáhtta deattuhit. Okta oktasašdovdomearka, mat leat olgoáibmo- ja friddjaáiggedoaimmaid arenašlájaid siskkobealde, lea ahte daid sáhtta ieš organiseret olgun iešguđetlágan luonddubirrasiin ja leat dakkárat mat gáibidit unnán heiveheami rusttegiidda ja arenaide luonddus. Olgoáibmoeallima oasálastin eaktuda sihke sosiálalaš ja kultuvrralaš beali. Min dieđut čilgejit olgoáibmoeallima ádjín ja fysalaš lihkeapmin olgoáimmus sosiála sturrodagaid ektui, iige olbmo gaskavuhtii lundui ja friddjaáigái iežas áiggi ektui, mii šattašii leat kultuvrralaš eaktun. Movt mii omd. ipmirdit skohtervuodjima, šaddá maid leat kultuvrralaš eaktun. Skohtervuodjin boahtá leat friddjaáiggedoaimman, muhto mánggas ipmirdit maid skohtervuodjima leat olgoáibmodoaimman. Dakkár rabas definišuvdna addá vejolašvuodaid govvidit viiddis gova nuoraid doaimmamálles ja sáhtta hehttet ahte dehálaš ovdánanmearkkat eai fuomášuvvo ovdamearkka dihte go skohterdoaimmat eai dábálaččat rehkenasto leat olgoáibmodoaimman.

2.4 Metoda

Leat čohkken vásáhusvuodu dán dutkamuššii go leat čadahán jearahallaniskadeami Finnmárkkku joatkkaskuvllaid nuoraid gaskkas giđdat 2014.

2.4.1 Válljenmunni

Iskkadeapmi čadahuvvui buot joatkkaskuvllain fylkkas, sihke fylkkasuohkana ja stáda joatkkaskuvllat serve dasa. Válljenmunis ledje 2793 oahppi. Dán iskkadeapmái vástidedje 1819 nuora agiin 15-19 jahkásaččat jearahallanskovvá.

Tabealla 2.1 Vástidanproseanta, oktiibuot oahppit ja gullelaš skuvllat

Suohkan	Joatkkaskuvllat	N	Vástádušproseanta
Áltá	Alta VGS	575	70
Kárášjohka	Sámi joatkkaskuvla Kárášjohka	77	62
Porsángu	Lakselv VGS	150	81
Mátta-Várjjat	Kirkenes VGS	257	58
Čáhcesuolu	Vadsø VGS	195	70
Davvinjára	Nordkapp M. fagskole	140	83
Várggát	Vardø VGS	63	69
Hámmárfeasta	Hammerfest VGS	268	64
Báhcavuotna	Båtsfjord VGS	33	72
Guovdageaidnu	Sámi joatkk- ja boazodoalloskuvla	44	53
Deatnu	Tana VGS	17	59
Oktiibuot		1819	67

Nugo oaidnit tabeallas, de lea gaskamearálaš vástidanproseanta 67 %. Go buohtastahtá sullásaš iskkademiin Vestfolda joatkkaskuvllain, de lei das vástidanproseanta 65 % (Vadheim, 2013).

2.4.2 Eatnigiella ja geografiija

Go galgá oažžut mielde dárogiella ja sámeigiella, de lea giella ja geografiija adnon sierra ovttadahkan. Mii leat välljen defineret čearddalašvuoda go ávkkástallat Ungdata gažaldagaiguin, mat leat eatnigiella birra. Čearddalašvuoda duogáš lea danne doaimmahuvvon go leat vástidan gažaldahkii eatnigiella birra. Vástidanvejolašvuodat dán gažaldahkii ledje dárogiella, sámeigiella dahje eará eatnigiella. 1819 vástádusas lohke 66,3 proseanta ahte sis lei dárogiella eatnigiellan, 26,4 proseanta lohke alddiineaset sámeigiella leat eatnigiellan ja 7,2 proseanta lei eará eatnigiella.

Geográfalaš juohkima leat gávnahan go leat vástidan gažaldahkii gos joatkkaskuvla lea. Suohkanat leat sirrejuvvon ná: Sis-Finnmárku (Sámi joatka- ja boazodoalloskuvla Guovdageaidnu, Sámi joatkkaskuvla Kárášjohka, Deanu joatkkaskuvla), Porsángu (Leavnnja joatkkaskuvla), riddosuohkanat (Báhcavuona joatkkaskuvla , Hámárfeasta joatkkaskuvla, Várggáha joatkkaskuvla, Davvinjárgga maritiima fágaskuvla, Čáhcesullo joatkkaskuvla) ja vuotnasuohkanat (Áltá joatkkaskuvla, Girkonjárgga joatkkaskuvla).

Dan 1819 oahppis vástidedje 15,8 proseanta ahte sii vázze joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus ja Porsánggus, 45,7 proseanta vuotnasuohkaniin ja 38,4 proseanta riddosuohkaniin. Guorahallamat dán kapihttalit leat dušše dat 1705 geat vástidedje ahte sis lea dárogiella dahje sámeigiella eatnigiellan. Oahppit geat leat vástidan ahte sis lea eará eatnigiella, leat sirrejuvvon eret.

Tabealla 2.2 Nuoraid eatnigiella juhkon iešguđetlágan suohkanšlájaid.
Proseanta

	Riddo- suohkanat	Vuotna- suohkanat	Porsángu	Sis- Finnmárku	Buohkat
Dárogiella eatnigiellan	80,0	75,8	59,0	21,8	71,5
Sámeigiella eatnigiellan	20,0	24,2	41,0	78,2	28,5
Supmi	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(N)	(635)	(789)	(833)	(142)	(1705)

Tabealla 2.2 čájeha ahte 29 proseanta välljenmuni nuorain lea sámeigiella eatnigiellan. Oaidnit ahte nuorain, geain lea sámeigiella eatnigiellan, leat iešguđet ládje juohkásan fylkkas. Sis-Finnmárkkus lea njealjis vihttasis sámeigiella eatnigiellan, seammás go oaidnit eará minstara riddosuohkaniin. Ii leat goitge nu ahte eanetlohku sámeigelat nuorain orrot Sis- Finnmárkkus. Jus daid galgat rehkenastit ráidoproseanttaide, mii ii oidno tabeallas, de oaidnit ahte 23 % sámeigelat nuorain vázzet skuvlla Sis-Finnmárkkus, 12 % Porsánggus, 39 % vuotnasuohkaniin ja 26 % riddosuohkaniin.

2.4.3 Jearahallanskovvi

Diedut leat čohkkejuvvon miessemánus 2014. Nuorat vástidedje jearahallanskoviid diimmu áigodagas internehta bokte, ja sin namma ii almmuhuvvon. Jearahallanskovi almmuhii NOVA (Norgga instituhtta bajásšaddan, čálgo ja boarásmuvvan dutkamii – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring). Dasa lassin dan geatnegáhtton vuoddomodulai, maid buot Ungdata-iskkadeamit sisttisdollat, de ledje Finnmárkku skuvllaid jearahallanskovis gažaldagat, mat čatnasedje fáttaide nugo eatnigillii, váhnemiid ja áhkuid/ádjáid eatnigillii, orrundillái, oahpahussuorgái, fysalaš lihkadeapmái, skohtergeavaheapmái, olgoáibmoeallimii, skuvlageidnui, kantiidnii ja skuvlla dearvvašvuodabálvalussii. Oktiibuot ledje iskkadeamis badjelaš 200 iešgudetlágan gažaldaga. Dat riikaviidosaš jearahallanskovvái lei lasihuvvon gažaldagat, mat earret eará guske friddjaáiggegeavaheapmái. Materiálas, mii dás lea geavahuvvon, leat gažaldagat nugo skohtergeavaheapmi, olgoáibmodoaimmaide oasálastin, skuvlageidnu ja šearbmageavaheapmi.

2.4.4 Analysa

Analysat dán kapihttalas leat ráhkaduvvon ruossatabeallaid vuodul. Oassi sis geat doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, leat adnon sorjavaš variábelin. Eatnigiella, sohkabealli ja geográfalaš juohkin leat adnon sorjjasmeahtun variábelin. Dat sorjavaš variábelat leat álgoálggus mihtiduvvon vihtta- ja guhttačuokkiskálain, mat mitalit man dávjá dat doaimmahuvvojit. Analysain leat buot dat variábelat kodejuvvon guovtteosat variábelin, vai dat mihtidit man ollu friddjaáiggedoaimmat doaimmahuvvojit jeavddalaččat. Dás oaivvilduvvo jeavddalaš unnimus oktii vahkkui, ovdamearkka dihte áigodagas, goas dat lea áigequovdil.

Variábel aktiiva dahje passiiva skuvlageainnus lea vuodduuvvon viđaoasat šládjavariábelin, mas koda lea rievdaduvvon guovtti árvui. Vázzit dahje sihkkelastit lea kodejuvvon aktiivan, ja mohtorfievru lea kodejuvvon passiivan. Leat adnon statisttalaš modeallat logistihkalaš regrešuvdnaanalysain (Gelman & Hill, 2007) mas jeavddalaččat doaimmahuvvo doaibma lea adnon dakkárin mii lea sorjavaš variábelii ja sohkabeallái, eatnigillii ja geográfalaš juohkin ges lea sorjjasmeahtun variábeliidda. Dat dahká vejolažžan iskkat eatnigiella ja geografiija ávkki sierra ja fuomášit jus leat soaittáhat čanastagat. Eat leat váldán mielde tabeallaid, muhto kommenteret gávdnosiid teavsttas.

2.5 Iešgudetlágan friddjaáiggearenaid geavaheapmi ja oasálastin doaimmain

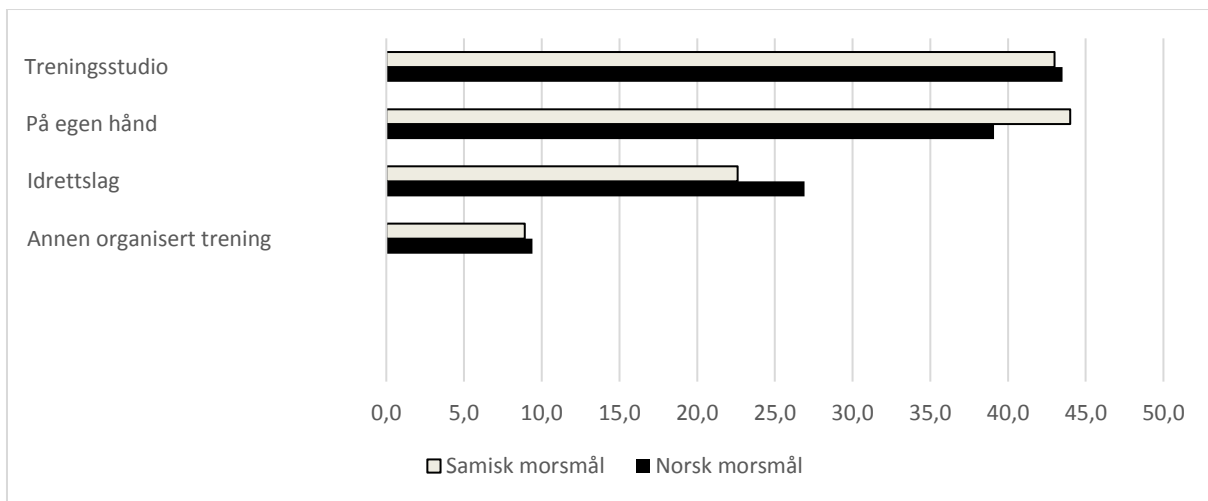
Fysalaš lihkadeapmi, olgoáibmoeallin, skohtervuodjin ja falástallan eai leat dušše doaibmasuorggi, muhto maiddá suorggit mas guottut ja árvvut bohtet oidnosii. Sivas go dávjá daddjo ahte sámegeielat ja dárogeielat nuorain leat goabbatlágan friddjaáigeminstar, de háliidit mii gávnnahit jus dat doallá deaivása, ja jus lea nu, de makkár erohusat dasto leat.

Nuorain jerrui dán iskkadeamis man dávjá sii hárbjehallet. Vástádusain boahtá ovdán ahte eat gávnna makkárge erohusaid das man dávjá dárogeielat ja sámegeielat nuorat hárbjehallet. Goappaš joavkkut vástidit ahte hárbjehallet viđa geardde vahkkui dan mađe ollu ahte šieddaluvvet. Diekkár govva nuoraid lihkadandásis šaddá goitge beare obbalážžan. Vejolašvuodat válljet friddjaáiggedoaimma, mii guhtiige heive, lea dál buoret go goassige ovdal lea leamaš. Lea eambo šaddan nu ahte olbmot ieža heivehit iežaset eallima ja heivehit doaimmaid, árvvuid ja daguid (Krange & Øia, 2005). Dávjá doibmet árbevierru ja innovašuvdna ovttas go galgá válljet doaimmašlájá ja organiserenhámi (M. K. Sisjord, 2011). Čuovvovaččat galgat čájehit dieđuid,

mat sáhttet čuvgehit jus gávdnat čearddalaš erohusaid daid iešgudetlágan friddjaáiggearenaid válljemis.

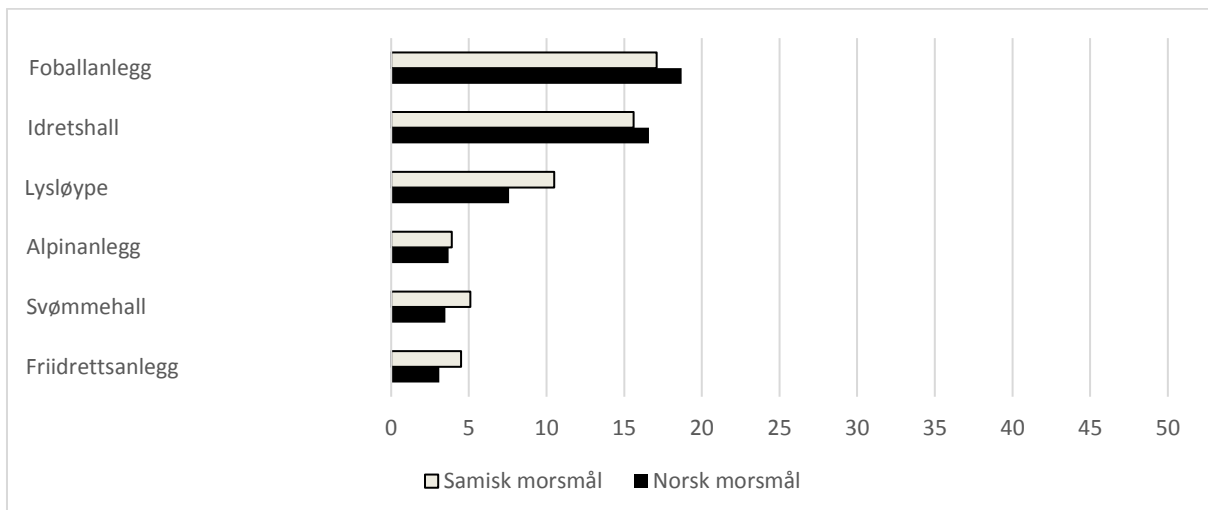
Govvosat vuollelis čájehit gráfalaš erohusaid sámegeielat ja dárogeielat nuorain, mii guoská daid iešgudetlágan doaimmaid doaimmaheames. Govvosat čájehit obbalaš gova das man stuora oassi nuorain doaimmahit daid iešgudetlágan doaimmaid, ja erohusaid gaskal dan guovtti giellaajoavkku.

Govus 2.1 Oassi nuorain geat hárvhallet unnimusat oktii vahkkui iešgudet oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.

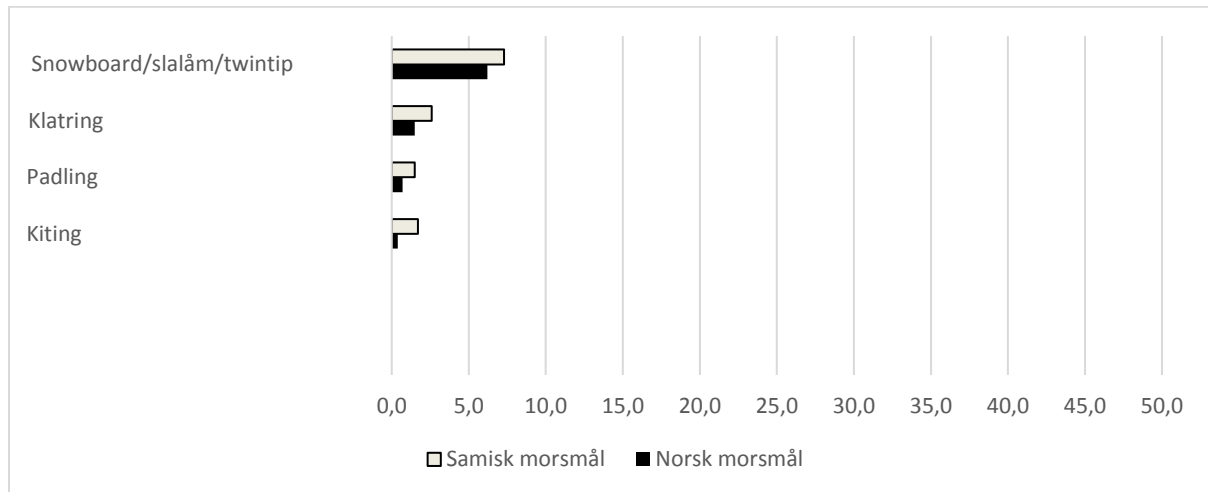
Govus 2.1 čájeha proseantaoasi sis geat hárvhallet unnimusat oktii vahkkus iešgudet oktavuodain. Govus čájeha ahte oassi sis geat hárvhallet hárvhallanguovddázis dahje okto lea eambbogat go sii, geat hárvhallet falástallansearvvis dahje lihkadit eará organiserejuvvon hárvhallamis. Erohusat gaskal dan guovtti giellaajoavkku ii leat mearkkašahti ii gudege doaimma oasálastimis.

Govus 2.2 Oassi nuorain geat hárvhallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

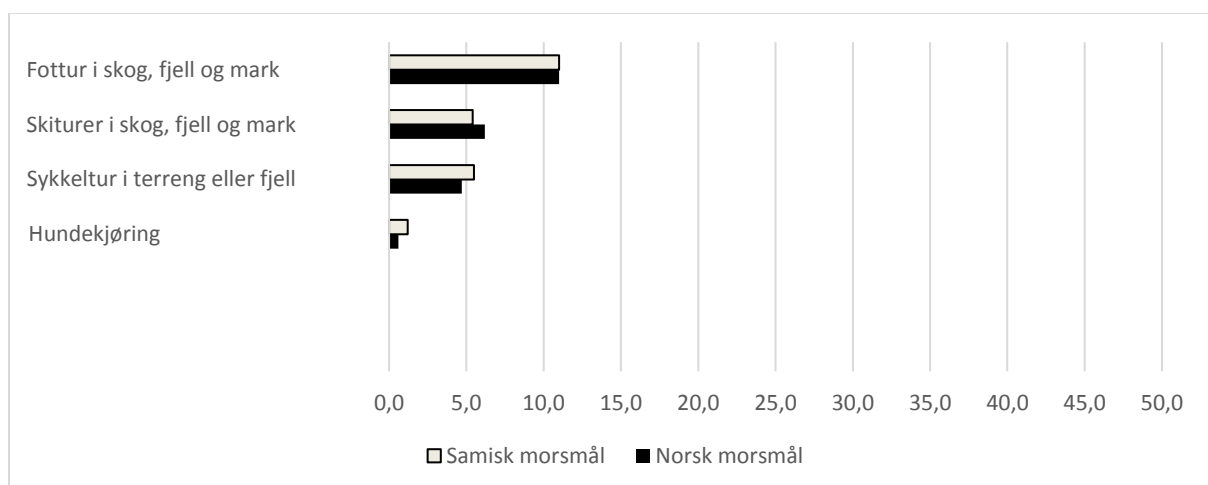
Govus 2.2 čájeha proseantaoasi sis geat hárbjehallet iešgudetlágan falástallanrusttegis unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ektui. Spábbačiekčanšiljut ja falástallanrusttegat leat dat rusttegat mat eanemus leat anus. Erohusat giellajoavkkuid gaskkas eai váikkut statistihkalaččat.

Govus 2.3 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid ja hárbjehallet unnimus oktii vahkkui. Proseanta.

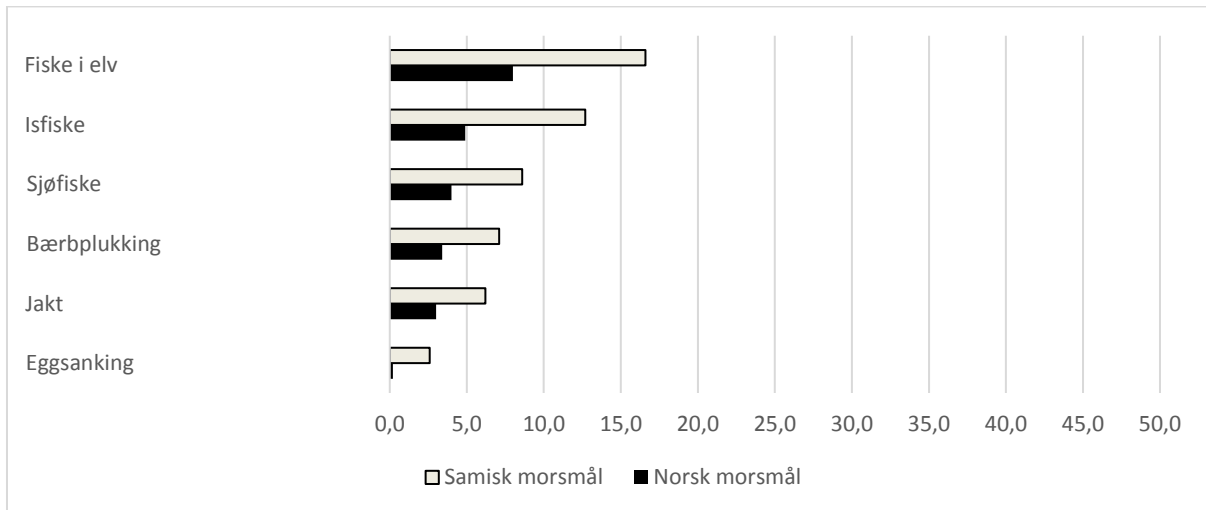
Govus 2.3 čájeha oasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui. Muohtadoaján/skirvehallan/twintip leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojít. Dat obbalaš oasálastinminstara ektui lea goitge unna oasáš geat doaimmahit daid doaimmaid. Leat eambo sámegeielat nuorat go dárogeielagat geat doaimmahit daid doaimmaid, vaikko sámegeielat nuoraid oassi lea maid vuollin. Erohus váikkuha statistihkkii dušše dat mii guoská kitemii.

Govusr 2.4 Oassi nuorain geat doaimmahit olgoáibmodoaimmaid unnimusat oktii vahkkui iešgudetlágan oktavuodain eatnigiela ektui. Proseanta.

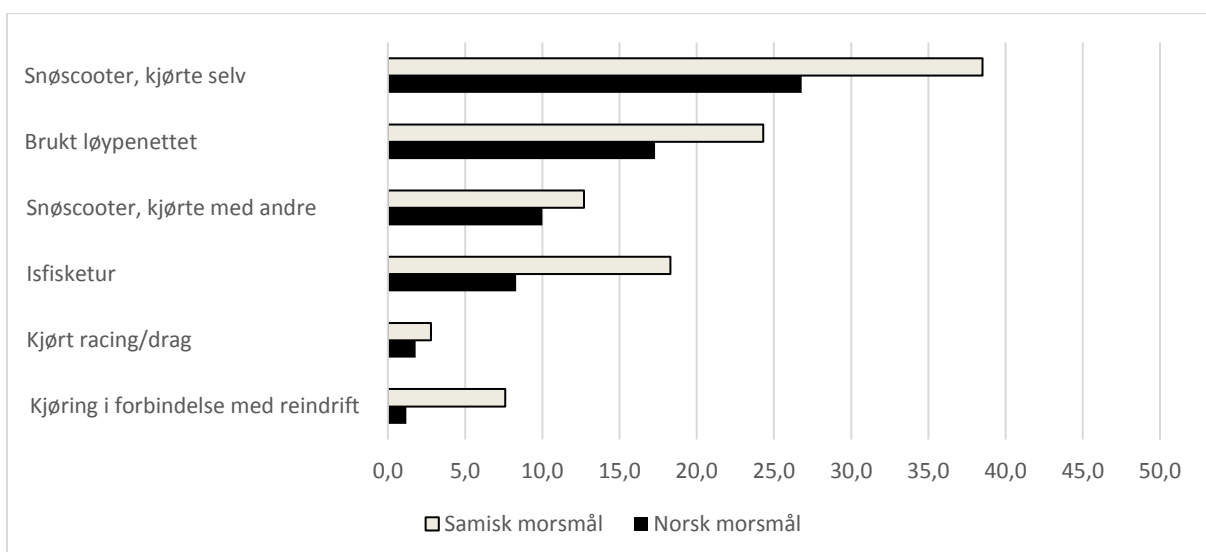
Govus 2.4 čájeha proseantaoasi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Lihkadeapmi, mii eanemus doaimmahuvvo, lea vázzin vuovddis, váris ja meahcis. Birrasiid 10 % lihkadit dán vuogi mielde. Erohusat leat unnán giellaajoavkkuid gaskkas, muhto statistihkalaččat váikkuha goitge dat mii guoská sihkkelastimii meahcis dahje váris ja beanavuodjimii. Dan obbalaš oasálastinminstaris oaidnit ahte lea stuorit oassi sámegeielat nuorain go dárogeielagin, geat doaimmahit daid olgoáibmodoaimmaid.

Govus 2.5 Oassi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

Govus 2.5 čájeha oasi nuorain geat meahcástallet árbevirolaš vuogi mielde unnimus oktii vahkkui áigodagas eatnigiela ektui. Jogas bivdit ja oaggut jieŋa alde leat dat doaimmat mat eanemus doaimmahuvvojit. Lea stuorit oassi sámegeielat nuorain go dárogeielat nuorain, geat ávkkástallet visot daid árbevirolaš meahcástallandoaimmaid. Dan obbalaš oasálastinminstaris váikkuhit erohusat statistihka ektui buot meahcástallandoaimmain.

Govus 2.6 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Proseanta.

Govus 2.6 čájeha proseantaoasi nuorain geat vudjet skohteriin iešguđetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ektui. Govus čájeha ahte lea mealgat stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogiela nuorain, geat vudjet skohteriin dahje leat mielde skohtervuodjimis. Dan obbalaš oasálastinminstarii váikkuhit erohusat statistihkkii visot oktavuodain.

Obbalaččat eai leat nu stuora erohusat dárogiela ja sámegiela nuorain. Erohusaid gávdnat das mii guoská skohtervuodjimii ja árbevirolaš meahcásteapmái, go de lea čielga stuorit oassi sámegiela go dárogiela geat doaimmahit daid doaimmaid. Skohtervuodjin lea stuora oassi friddjaáiggedoaimmain sihke dárogiela ja sámegiela nuoraid gaskkas, muhto leat goitge stuorit oassi sámegiela nuorain geat dan doaimmahit eambo.

2.5.1 Hárjehallanoktavuohta

Tabealla 2.3 čájeha ahte hárjehallanguovddáš adno eanemus hárjehallanoktavuođain, muhto lea goitge measta seamma stuora oassi nuorain geat hárjehallet iešheanálaččat. Eai leat makkárge mearkkašahhti erohusat dárogiela ja sámegiela nuorain go guoská hárjehallanoktavuođaide. Baicca leat mearkkašahhti erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid go galgá válljet hárjehallanoktavuođa. Bártneid hárjehallet dávjjit falástallansearvvis, seammás go nieiddat dávjjit hárjehallet hárjehallanguovddázis dahje iešheanálaččat.

Tabealla 2.3 Oassi nuorain geat hárjehallet unnimus oktii vahkkui iešguđetlágan oktavuodain eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegiella	Bárdne	Nieida	
Falástallansearvi	26,9	22,6	29,8	21,7	25,6
Hárjehallanguovddáš	43,5	43,0	40,0	46,7	43,3
Eará organiserejuvvon hárjehallan	9,4	8,9	8,3	10,2	9,2
Iešheanálaččat	39,1	44,0	36,7	44,3	40,6

Logut mat eai leat váldon mielde tabellii, čájehit ahte leat stuorit erohusat gaskal nieiddaid ja bártneid sámegiela nuoraid gaskkas go dárogiela nuoraid gaskkas, go guoská hárjehallamii falástallansearvvis. Sámi bártneid gaskkas leat 32 % geat hárjehallet falástallansearvvis, seammás go nieiddaid oassi lea 15 %. Sohkahealerohus lea unnit dárogiela nuoraid gaskkas. Dárogiela nuoraid gaskkas hárjehallet 30 % bártneid ja 25 % nieiddain falástallansearvvis.

Man oallugat dasto servet iešguđetlágan hárjehallanoktavuođaide fylkkas?

Tabealla 2.4 Oassi nuorain geat hárbhallat unnimusat oktii vahkkui iešguđetlágan oktavuodain geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Falástallansearvi	25,2	27,9	22,3	16,9	25,6
Hárbhallanguovddáš	44,3	45,0	45,7	26,2	43,3
Eará organiserejuvvon hárbhallan	9,7	9,2	11,4	4,3	9,2
Iešheanálaččat	36,0	43,1	42,0	44,6	40,6

Tabealla 2.4 ii čájjet makkárga earenoamáš variašuvnna go guoská hárbhallamii iešguđetlágan oktavuodain. Stuorimus erohusain lea hárbhallamis hárbhallanguovddázis ja falástallansearvvis, mii lea unnit Sis-Finmmárkkus go eará guovlluin fylkkas. Sivvan dasa sáhtttá jáhkkmis čilgejuvot dainna go leat váilevaš fáaldagat.

2.5.2 Rusttetgeavaheapmi

Finmmárkkus gávdnat ollu rusttegiid. Finmmárkkus leat eanemus rusttegat olles riikkas olmmošlogu ektui, go guoská vuojadanbasseaŋŋaide, falástallanvistiide ja spábbačiekčanšilljuide (Rafoss & Breivik, 2012). Man stuora oassi nuorain geavahit daid rusttegiid?

Tabealla 2.5 Oassi nuorain geat hárbhallat falástallanrusttegiin unnimus oktii vahkkui eatnigiela ja sohkabeali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dárogielat	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Spábbačiekčanšillju	18,7	17,1	26,6	10,7	18,2
Vuojadanbasseaŋŋa	3,5	5,1	3,7	4,2	4,0
Čierastanluohkká	3,7	3,9	4,9	2,7	3,7
Čuoiganláhttu	7,6	10,5	8,0	8,9	8,5
Falástallanhálla	16,6	15,6	16,0	16,6	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,1	4,5	4,3	2,8	3,5

Tabealla 2.5 čájeha movt iešguđet árbevirolaš falástallanrusttegat geavahuvvojit. Leat oalle unnán erohusat gaskal dárogielat- ja sámegiela nuorain. Rusttegat nugo vuojadanbasseaŋŋa ja čuoiganláhttu geavahuvvojit eanet sámegiela nuorain go dárogielat nuorain. Lea čielga sohkabealle erohus go guoská spábbačiekčanšillju geavaheapmái, seammás erohusat leat unnit falástallanvistiin, vuojadanbasseaŋŋain ja čuoiganláhttuin. Oaidnit maid ahte lea unna oasáš geat čierastallet čierastallanluohkáin, muhto leat mearkkašahhti eambo bártnit go nieiddat geat čierastallet.

Movt dasto juohkásit falástallanrusttegiid geavaheapmi dain iešguđet osiin fylkkas?

Tabealla 2.6 Oassi nuorain geat geavahit iešgudetlágan falástallanrusttegiid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Spábbačiekčanšillju	16,6	20,3	16,1	15,3	18,2
Vuojadanbasseaŋŋa	4,3	2,9	6,5	6,9	4,0
Čierastanluohkká	5,0	2,9	2,4	4,5	3,7
Čuovgaláhttu	6,7	9,9	4,0	13,3	8,5
Falástallanvisti	15,0	16,2	21,6	16,4	16,3
Bođufalástallanrusttet	3,2	3,8	4,0	2,7	3,5

Tabealla 2.6 čájeha ahte erohusat gaskal daid iešgudet guovlluid Finmmárkkus lea oalle unnán go guoská falástallanrusttegiid geavaheapmái. Čuoigat čuovgaláhtuin orru leamen stuorit oassi Sis-Finmmárkku nuoraid gaskkas.

2.5.3 Nuoraiddoaimmat

Lea leamaš lassáneapmi ođđa falástallamiin, mat mángga dáfus leat earaláganat go árbevirolaš organiserejuvnon falástallamat. Dat leat doaimmat maid oktiičatnat nuorravuodain, iešrealiseremiin ja individuálalašvuodain (M.-K. Sisjord, 2009). Lassáneami dain ođđa doaimmain, nugo breahhtafalástallamiid, sabehiiguin friddja čierastallat, jogas suhkat, kitet čázis ja muohttagis jna., sáhtta čatnat nuoraidkultuvrii ja ođđa friddjaágelihkadussii. Man ollu leat dasto diet doaimmat?

Tabealla 2.7 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje unnimusat oktii dahje mángii vahkkui doaimmaid, maid sáhtta rehkenastit mihtilmas nuoraiddoaimman eatnigiela ja sohkaabeale vuodul.

Tabealla 2.7 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimusat oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkaabealli		Buohkat
	Dárogiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Gizzun	1,5	2,6	2,7	0,9	1,8
Kiten	0,4	1,7	1,1	0,5	0,8
Suhkan	0,7	1,5	1,4	0,5	1,0
Muohtadoaján/skirvehalla n/twintip	6,2	7,3	8,7	4,6	6,6

Goitge leat unna oasáš nuorain geat jeavddalaččat hárbhallet daid doaimmaid. Oassi sis geat kitejit, leat eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat. Leat maddái sohkaabealle erohusat. Leat veahá eambo bárbnit go nieiddat geat gizzot, čierastit muohtadoajánin, skirvehallet ja čierastit twintip- sabehiiguin.

Tabealla 2.8 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan nuoraiddoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Gizzun	1,1	0,4	1,7	4,4	0,8
Kiten	0,2	0,4	1,7	4,4	0,8
Suhkan	0,2	1,0	1,6	3,6	1,0
Muohtadoaján/ skirvehallan/twintip	8,2	5,0	6,5	8,6	6,6

Tabealla 2.8 čájeha ahte diet nuoraiddoaimmat doaimmahuvvojit eambo Sis-Finmmárkkus go eará guovlluin Finmmárkkus. Dasa sáhtta sivvan leat go dán guovllu luondu Finmmárkkus heive buorebut doaimmahit daid doaimmaid, ja ahte dáppe leat aktiivvalaš birrasat ja rusttegat juste dakkár doaimmaid várás.

2.5.4 Árbevirolaš olgoáibmodoaimmat

Tabealla 2.9 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid oktii dahje máŋgga geardde vahkkui áigodagas eatnigiela ja sohkkabeale ektui.

Tabealla 2.9 Oassi nuorain geat doaimmahedje iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii dahje máŋgga geardde vahkkui eatnigiela ja sohkkabeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkkabealli		Buohkat
	Dároggiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Vázzin vuovddis, várís ja meahcis	10,5	13,7	11,4	11,5	11,5
Beanavuodjin	1,0	3,0	1,4	1,9	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje várís	4,6	7,2	6,8	4,1	5,4
Čuoigan vuovddis,várís dahje meahcis	5,9	6,5	5,8	6,4	6,1

Dábáleamos dain olgoáibmodoaimmain lea vázzintuvra vuovddis, várís ja meahcis, seammás go leat hui unnán nuorat geat vudjet beatnagiiguin. Eanas osiin leat veaháš eambo sámegiela nuorat go dárogielat nuorat, geat doaimmahit daid doaimmaid. Goitge lea dušše beanavuodjimis ja meahcis dahje várís sihkkelastin mas lea mearkkašahtti erohus. Gávdnat viidásit ahte leat eambo bártnit go nieiddat geat sihkkelastet meahcis ja várís.

Tabealla 2.10 Oassi nuorain geat doaimmahit iešgudetlágan olgoáibmodoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu mielde. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Vázzintuvra vuovddis, váris ja meahcis	11,0	11,0	13,0	14,9	11,5
Beanavuodjin	0,6	1,2	3,3	8,0	1,6
Sihkkelastin meahcis dahje váris	4,7	5,5	4,1	9,7	5,4
Čuoigan vuovddis, váris ja meahcis	6,2	5,4	8,2	8,0	6,1

Tabealla 2.10 čájeha ahte leat veahá stuorit oassi Sis-Finnmárkku nuorain geat vudjet beatnagiiguin go eará Finnmárkku nuorat. Daid eará olgoáibmodoaimmaid oaidnit ahte doaimmahuvvo seamma mađe miehtá Finnmárkku.

2.5.5 Meahcásteapmi

Tabealla 2.11 čájeha oasi nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcástandoaimmaid nugo bivdu, johkabivdu, mearrabivdu, monnečoaggima ja murjema oktii dahje mángga geardde vahkkui áigodagas.

Tabealla 2.11 Oassi nuorain geat meahcástedje árbevirolaččat unnimus oktii vahkkui eatnigiela ja soahkebeale ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkabealli		Buohkat
	Dároggiella	Sámegiella	Bárdni	Nieida	
Bivdu	3,0	6,2	7,9	0,4	4,0
Johkabivdin	8,0	16,6	17,7	4,2	10,7
Mearrabivdin	4,0	8,6	8,1	3,0	5,5
Jieŋa alde oaggun	4,9	12,7	10,3	4,7	7,4
Monnečoaggin	0,2	2,6	0,9	1,1	1,0
Murjen	3,4	7,1	3,7	5,4	4,6

Leat mearkkašahtti stuorit oassi sámegiela nuorain go dárogielat nuorain geat doaimmahedje árbevirolaš meahcásteami. Golmma lágan meahcástandoaimmas leat hui čielga sohkebeale erohusat. Bártnit mannet dávjjit bivdui, bivdet jogain ja oggot jieŋa alde.

Leat go sámegiela nuorat, geat orrot Sis-Finnmárkkus, geat meahcástallet eanemus árbevirolaččat?

Tabella 2.12 Oassi nuorain geat doaimmahit iešguđetlágan meahcástandoaimmaid unnimus oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finmmárku	Buohkat
Bivdu	3,0	4,0	4,0	8,6	4,0
Johkabivdin	8,3	9,5	16,3	23,7	10,7
Mearrabivdin	4,7	5,4	9,7	5,2	5,5
Oaggun jieŋa alde	5,2	7,0	15,5	11,4	7,4
Monnečoaggin	0,6	0,6	0,8	5,2	1,0
Murjen	4,1	3,7	7,9	8,8	4,6

Tabella 2.12 čájeha čielgasit erohusaid dain iešguđet guovlluin Finmmárkkus go guoská visot daidda árbevirolaš meahcástandoaimmaide, earret mearrabivdin. Meahcástandoaimmat doaimmahuvvojit eambo Sis-Finmmárkkus ja Porsánggus, go dain eará guovlluin Finmmárkkus. Geografiija ii leat goitge doarvá čilget daid erohusaid. Dat multivariánta guorahallamat čájehit maid ahte go lea sámegeiella eatnigiellan, de das lea iešheanálaš čuozaš go guoská buot daidda doaimmaide, maiddái dalle go guorahallá sohkaheali ja geografiija. Dat mearkaša ahte sámegeielat nuorat meahcástit eambo go dárogeielat nuorat, sorjjasmeahtun dasa gos oroš fylkkas.

2.5.6 Skohtervuodjin

Skohter sáhtta adnot mánggalágan doibmii. Sáhtta ieš vuodjit ja leat earáid mielde. Dainna sáhtta vuodjit skohtermáđijaid mielde dahje kombineret eará doaimmaiguin, nugo ovdamearka dihte oaggut jieŋa alde. Boazoealáhusa oktavuodas lea dárbu vuodjit skohterin dálvet. Skohter sáhtta maid adnot ávkkálašvuodjimii, nugo geasehit muoraid bartii. Oaidnit maid ahte muhtimat atnet skohtera gilvohallama oktavuodas, nugo skohtercrossa ja čáhcedraga.

Tabella 2.13 čájeha oasi nuorain geat vudjet skohteriin iešguđetlágan oktavuodain čearddalašvuoda ja sohkaheale ektui.

Tabella 2.13 Oassi nuorain geat vudjet skohteriin iešguđetlágan oktavuodain unnimus oktii vahkkui eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogeiella	Sámegeiella	Bárdni	Nieida	
Skohtermátki, ieš vuodján	26,8	38,5	39,4	22,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde	10,0	12,7	8,6	13,1	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,3	18,3	13,5	9,7	11,5
Vuodján skohtermáđijaid mielde	17,3	24,3	25,6	13,8	19,5
Vuodján boazoealáhusa oktavuodas	1,2	7,6	3,6	2,9	3,2
Vuodján crossa/čáhcedraga	1,8	2,8	3,4	0,9	2,1

Lea mearkkašahtti ollu eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat geat vudjet skohteriin jeavddalaččat skohtervuodjináigodagas. Dat guoská tuvravuodjimii, jieŋa alde oaggunmátkkiide ja vuodjit skohtermáđijaid mielde. Lea goitge unna oasáš sis geat vudjet skohteriin jeavddalaččat boazoealáhusa oktavuodas, muhto lea dieđusge hui lunddolaš ahte dás lea mearkkašahtti ollu eambo sámegielat nuorat go dárogielat nuorat, geat vudjet skohteriin boazobargguid oktavuodas.

Leat maid mearkkašahtti sohkaabeale erohusat. Bártnit vudjet dávjjit ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Lea hui unna oasáš sis geat vudjet skohteriin gilvvohallamiid oktavuodas, muhto dás leat maid bártnit mearkkašahtti ollu eambo go nieiddat geat servet skohtergilvvuide.

Gos Finnmárkkus dasto vudjet nuorat eanemus skohteriin?

Tabealla 2.14 Oassi nuorain geat vudje skohteriin iešgudetlágan oktavuodain unnimusat oktii vahkkui geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Skohtermátki, ieš vuodján	24,7	29,3	44,9	48,3	30,4
Skohtermátki, earáid mielde čuvvon	8,9	10,8	13,7	17,7	10,9
Oaggunmátki jieŋa ala	8,5	11,2	20,8	17,1	11,5
Vuodján skohtermáđijaid mielde	18,3	18,1	25,8	27,2	19,5
Vuodján boazobargguid oktavuodas	1,1	2,0	6,4	16,8	3,2
Vuodján skohtercrossa/čáhcedraga	1,0	2,2	1,6	8,0	2,1

Tabealla 2.14 čájeha ahte buot lágan skohtervuodjin dáhpáhuvvá eanemus Sis-Finnmárkkus ja Porsáŋggus go eará guovlluin Finnmárkkus. Measta bealli Sis-Finnmárkku nuorain vudje jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas. Sámi duogáš váikkuha dasa ahte vuodjit jeavddalaččat skohteriin skohtervuodjináigodagas, maiddá dalle go guorahallat sohkaabeali ja geografiija. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggu nuorat vudjet eanemus maid skohteriin oaggunmátkkiide ja skohtermáđijaid mielde. Sámegiel duogázis lea unnán váikkuhus dasa ahte vuodjit skohteriin boazobargguid oktavuodas. Dan ferte geahččat dan oktavuodas ahte boazodoallu vuosttažettiin guoská Sis-Finnmárkui, ja sámegielat nuorat eará guovlluin Finnmárkkus, leat unnit čadnon boazoealáhussii.

2.5.7 Skuvlageaidnu

Nuorain jerrui movt sii bohtet skuvlii. Aktiivvalaš skuvlageainnuin oaivvilduvvo ahte nuorat vázze dahje sihkkelaste skuvlii, ja passiiva skuvlageaidnu ges lea ahte bohte busiin dahje biillain dahje mopedain skuvlii. Tabealla 2.15 čájeha movt nuorat bohte skuvlii dain iešgudet jagi áigodagas skuvlajagis.

Tabealla 2.15 Oassi nuorain geat vázze dahje sihkkelaste skuvlii juohke jagi áigodagas eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiealla	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Čakča	44,2	45,7	48,9	40,1	44,7
Dálvi	36,2	36,4	41,5	31,2	36,3
Gidđa	46,4	48,7	50,7	43,7	47,2

Aktiiva skuvlageainnu oassi lea lunddolaččat unnit dálvet go čakčat ja gidđat. Eanetlogus lea goitge passiiva skuvlageaidnu vaikko makkár jagi áigodagas dál leaččai. Eai leat mearkašahtti erohusat gaskal dárogielat ja sámegielat nuorain go guoská aktiiva ja passiiva skuvlageainnu ektui. Leat baicca mearkašahtti erohusat go guoská sohkaheale ektui. Vaikko makkár jagi áigodat dál leažžá, de lea bártiin mearkašahtti eambo aktiiva skuvlageaidnu go nieiddain.

Tabealla 2.16 Oassi nuorain geat vázzet dahje sihkkelastet skuvlii juohke jagi áigodagas geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsáŋgu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Skuvlageaidnu: Čakča	54,8	34,2	68,2	35,5	44,7
Skuvlageaidnu: Dálvi	50,0	26,4	44,5	24,2	36,3
Skuvlageaidnu: Gidđa	58,7	35,9	67,4	40,0	47,2

Tabealla 2.16 čájeha ahte leat stuorit oassi nuorain riddosuohkaniin ja Porsáŋggus, geain lea aktiiva skuvlageaidnu, go nuorain vuotnasuohkaniin ja Sis-Finnmárkkus. Bártit vázzet eambo skuvlii go nieiddat ja eambogat vázzet gidđat/čakčat go dálvet.

2.5.8 Šearbmaáigi

Tabealla 2.17 čájeha oasi nuorain geat leat geavahan unnimus ovttá eahkeda vahkkus speallat neahttaspealu dahje sosiála doaimmaid neahtas dahje mátketelefovnain.

Tabealla 2.17 Oassi nuorain geat geavahedje unnimus ovttá eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide eatnigiela ja sohkaheali ektui. Proseanta.

	Eatnigiella		Sohkahealli		Buohkat
	Dárogiealla	Sámeigiella	Bárdni	Nieida	
Neahttaspeallu	37,8	38,8	61,5	15,9	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnas	87,2	87,3	85,0	89,5	87,3

Tabealla 2.17 čájeha ahte leat erohusat dain guovttelágan doaimmain. Stuora eanetlohku lea unnimus ovttá eahkeda leamaš sosiála neahtas dahje mátketelefovnain. Oassi sis geat leat

atnán áiggi neahttaspeallamii lea unnit, vaikko dát ge oassi lea oalle stuoris. Tabealla čájeha maid ahte neahttaspeallan lea bártneid doaibma. Nieiddat orrot leamen eambo sosiála aktiivvalaččat go bártneid, muhto dát erohus ii leat nu stuoris. Dasto ii leat makkárgé erohus leago nuorain sámegeiella vai dárogeiella eatnigeiella.

Tabealla 2.18 Oassi nuorain geat atne unnimus ovttá eahkeda vahkkui šearbmadoaimmaide geográfalaš juogu ektui. Proseanta.

	Riddu	Vuotna	Porsángu	Sis-Finnmárku	Buohkat
Neahttaspeallan	41,4	33,6	45,9	40,8	38,1
Sosiála neahtas dahje mátketelefovnain	87,6	87,1	88,7	85,4	87,3

Tabealla 2.18 čájeha maid ahte neahttaspeallan dáhpáhuvvá eambo Porsánggus ja Sis-Finnmárkkus go riddu- ja vuotnasuohkaniin. Dat multivariánta guorahallan čájeha ahte geografiijas ja sohka bealis lea váikkuhus go lea sáhka neahttaspeallamis. Go lea sáhka sosiála doaimmain neahtas dahje mátketelefovnain, de eai oba leat ge geográfalaš erohusat.

2.6 Obbalaš ságastallan

Dán guorahallamis leat geahčadan maid nuorat, geain lea sámegeiella ja dárogeiella eatnigeiellan Finnmárkkus, barget friddjaáiggis iešguđetlágan arenain, mat bidjet rámmaid ovttastallamii ja daguide. Boahťá ovdán iskkadeamis ahte sámegeielat nuorat, oasálastet dain iešguđetlágan arenain seamma ollu go dárogeielat nuorat. Jus geahččat lagabui dan njealji iskkaduvvon arena oasálastimii, de gávdnat oasis sámegeielat ja dárogeielat geavahedjjiin eai leat erohusat árgabeaivvearenain ja hárjehallanarenain, muhto sámegeielat ja dárogeielat nuorain leat mearkkašahtti erohus dasa mii guoská olgoáibmodoaibmaarenai ja friddjaáiggearenai. Gávdnat ahte dan guovtti arenai oasálastet sámegeielat nuorat ollu eambo go daidda eará iešguđetlágan arenaide.

Eat gávna nugo ovddit iskkadeamit leat fuomášan, ahte nuoraidskuvlla- ja joatkkaskuvllaohppiide lea eanemus dábalaš leat mielde doaimmain maid falástallansearvi lágida. Møller & Bentsen (2014, 2.88) gávnaheigga ahte 24 proseanta joatkkaskuvlla vuosttaš ceahki oahppit oasálaste falástallansearvvi doaimmaide viđa gearde mánnui dahje dávjjit. Finnmárkkus vástidedje 26 proseanta nuorain ahte hárjehalle oktii dahje eambo gerddiid vahkkui falástallansearvvi olis. Dat ahte leat falástallansearvvi doaimmain mielde ii leat goitge dat eanemus dábalaš Finnmárkku nuoraid gaskkas. Gávdnat ahte dat mii eanemus doaimmahuvvo hárjehallama oktavuodas lea hárjehallat hárjehallanguovddážiis ja iešheanálaččat. Diekkár oasálastin čuovvu minstara maid gávdnat jagi 2000 rájes riikadásis, go hárjehallanguovddážit leat šaddan dat eanemus geavahuvvon organiserejuvvon hárjehallanoktavuohtan (Rafoss & Breivik 2012, Breivik 2013). Dat mearkkaša ahte eahpegeatnegahtton ja individuála hárjehallanvuohki mángga dáfus vuoitá daid sosiála searvevuodaid ja nuvttabargovuoiŋa, mii falástallanservviin ovdanboahťá (Breivik 2013, s. 105).

Sámegiela nuorat oasálastet liikka ollu go dárogiela nuorat daidda iešguđetlágan hárbhallanoktavuodaide. Jus juohkit nuoraid geografalaččat, de gávdnat ahte maiddái Sis-Finnmárkkus hárbhallat nuorat eambo hárbhallanguovddážiin go falástallanservviin, vaikko hárbhallanguovddážiid geavahepmi lea ollu unnit go eará guovlluin fylkkas. Bárbnit ja nieiddat válljejit goitge goabbatlágan hárbhallanoktavuodaide. Lea stuorit oassi sámegiela ja dárogiela nieiddain geat hárbhallat hárbhallanguovddážiis ja iešheanálaččat, seammás go bárbnit dávvjit hárbhallat falástallanservvis. Dat go gávdnat ahte sámegiela ja dárogiela nuorat válljejit hárbhallat kommersiála ja eahpeorganiserjuvvon rámmain, dan sáhtta geahččat dovddaheapmin das ahte vállje eret falástallanservvi hárbhallanarenan, ja ahte lea dovddaheapmin botket bátti mánnávuoda ja nuorravuoda gaskal, mii lea okta oassin identitehtaproseassas (Pilgaard 2012). Dan sáhtta geahččat dainna lágiin ahte nuorat háliidit doaimmaid mat unnit stivrejuvvojit, mas ii leat nu stuora deaddu olahusaide.

Iskkadeapmi čájeha ahte sámegiela nieiddat unnit oasálastet falástallanservviin go dárogiela nieiddat. Min dieđut orrot čájeheame ahte nieiddain, geain lea sámi duogáš, oasálastet unnit go nieiddat geain lea eará minoritehtaduogáš. Kárteniskadeapmi 15-19 jahkásaš nuorain čájeha ahte minoritehtaduogáš nieiddain ledje dušše 16 proseanta mielde falástallanservvis, seammás go majoritehta nieiddain ledje 42 proseanta (Strandbu & Bakken, 2007). Andersson (2008) gávnna hii iežas minoritehtanuoraid dutkamušas sullásaš minstara: ahte sohkabealleerohus lea stuorit minoritehtanuorain go majoritehtaálbmoga nuorain. Walseth (2011) čilge dan vuollegis oasálastima logu minoritehtanieiddain dainna ahte ruovttus leat resurssat ja go lea olahusdeaddu. Erohusat nieiddaid ja bárbniid falástallanoasálastima sáhtta čatnat olahanfokusii (Walseth, 2011, s. 361). Gávdnat seamma oasálastinminstara sámegiela nieiddain go minoritehtanieiddain: sii hárbhallat priváhta hárbhallanguovddážiin ja iešheanálaččat olggobealde dan organiserjuvvon falástallama ja sii eai leat ollinge nu aktiivvalaččat go sámegiela bárbnit gilvohallanfálástallamis.

Spábbačiekčanšiljut ja falástallanhállat leat eanemus adnon falástallanrusttegat, ja dan geavaheamis ii leat erohus dárogiela ja sámegiela nuoraid gaskkas. Gávdnat maid ahte sámegiela nuorat atnet vuojadanhállu ja čuovgaláhttu eambo go earát, ja earenoamážiid Sis-Finnmárkku nuorat. Go buohtastahtta Norgga álbmoga 15-19 jahkásaččaid rusttetšlájaid geavaheami, nugo spábbačiekčanšillju, falástallanhállu, vuojadanhállu ja čuovgaláhttu, de čájehit logut ahte leat seamma ollu sámegiela nuorat go dárogielagat geat geavahit spábbačiekčanrusttegiid. Seammás leat ollu unnit Finnmárkku sámegiela ja dárogiela nuorat, go muđui riikkanuorat, geat atnet falástallanhállu, čuovgaláhttu ja vuojadanhállu (Rafoss & Breivik 2012, s. 81).

Riikaviidosaš mátkkoštanvieruid iskkadeapmi čájeha ahte 62 proseanta mánáin vuollel 12 jagi lei aktiivvalaš skuvlageaidnu (Avinor, 2012). Mii gávdnat ahte sullii njealjis lohkašis vázzet dahje sihkkelastet skuvlii. Viidásit oaidnit ahte leat smávva erohusat dain nuorain geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu ja dat áigi maid geavahit šearbmadoaimmaide. Dása váikkuha maid geografiija ja sohkabealli. Vaikko lea unna oasáš nuorain, geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu, de lea stuorit dát oassi riddosuohkaniin ja Porsággus. Mii gávdnat ahte lea stuorit oassi nuorain go mánáin, geain lea aktiivvalaš skuvlageaidnu (Johansen & Ui, 2015). Gávdnat smávva erohusaid go guoská šearbmaáigái gaskal sámegiela ja dárogiela nuorain. Gávdnat baicca čielga sohkabealleerohusaid. Porsággu ja Sis-Finnmárkku bárbnit atnet eambo áiggi neahttaspealuide go eará nuorat.

Odden (2004) gávnna hii iežas dutkamušas, mii lei áigodagas 1970 – 2004, čielga tendanssa dan guvlui ahte nuorat heitet daiguin árbevirolaš olgoáibmodoaimmaiguin nugo vázzinmátkkiiguin, čuoiganmátkkiiguin, oaggumiin ja murjemiin ja álget baicca odđáigásaš

doaimmaiguin nugo meahccesihkkelastimiin, várregizzumiin, friddjačierastemiin sabehiiguin ja muohtadoajániin. Go nuoraid oasálastin njiedjá mángga árbevirolaš olgoáibmodoaimmain ja sadjái leat bohtán spesialiserejuvvon doaimmat ja doaimmat main lea leahttu, de orru čájeheame ahte olgoáibmoeallin lea rievdamme. Duodaštit go min dieđut dan maid Odden (2008) čujuhii iežas dutkamušas, ahte lea unnán beroštupmi árbevirolaš olgoáibmodoaimmaide ja meahcástandoaimmaide ja odđaaigásaš doaimmat lassánit?

Mii oaidnit ahte doaimmat nugo vázzit váris, vuovddis ja meahcis ja guollebivdin jogas leat dat eanemus doaimmahuvvon doaimmat. Sii geat doaimmahit árbevirolaš olgoáibmodoaimmat leat eambo dábálaš sámegeilat nuoraid gaskkas. Dat iešguđetlágan árbevirolaš olgoáibmodoaimmat doaimmahuvvojit seamma ollu iešguđet guovlluin fylkkas.

Diekkár minstara eat gávna sin gaskkas geat meahcástallet ja murjejit. Sámegeilat nuorat ávkkástallet ollu eambo luonddu meahcástandoaimmain go dárogeilat nuorat. Dat ahte leat buorit lagasguovllut ja go gávdnojit ollu muorjjit, dat geasuha eambo sámi nuoraid olggos. Bártnit mannet bivdui ja bivdet jogain ja oggot jieŋa alde, ja nieiddat fas čogget murjjiid. Sis-Finnmárkku ja Porsáŋggu nuorat meahcástallet ollu eambo go eará guovlluin fylkkas. Man aktiivvalaččat Finnmárkku nuorat leat eará nuoraid ektui lea váttis vástidit. Dása lea oktavuotta Oddena oasálastinektui, go dadjá ahte ferte doaimmahan doaimma unnimusat oktii dan maŋemus 12 mánu (Odden 2008, s. 50). Váikko sámegeilat ja dárogeilat nuorat doaimmahit spesialiserejuvvon ja leahttodoaimmaid, nugo kiten ja čierastit muohtadoajániin, de lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte nuoraid doaimmat leat rievdamme Finnmárkku nuoraid gaskkas. Oaidnit baicca ahte dál doaimmahit ollu eambo árbevirolaš olgoáibmodoaimmaid ja meahcástit, ja sáhttit baicca eambo dadjat ahte olgoáibmodoaimmaide oasálastin dárogeilat ja sámegeilat nuorain gaskkas lea šaddan dábálažžan.

Mii oaidnit meahcásteapmi ja skohtervuodjin leat mávssolaš friddjaáigearenat Finnmárkku nuoraide. Stuora oassi nuorain eaiggáduššet iežaset skohtera. Go 43 proseanta bártniin ja 29 proseanta nieiddain vástidedje ahte sii eaiggádušše iežaset skohtera, čájeha ahte fievru lea mávssolaš oassin doaimmagovas. Jus váldit vel mielde man stuora oasis nuorain lea skohter olámuttos lagamus bearraša bokte, de vástidit guđas lohkásis ahte sis lea vejolaš vuodjit skohteriin (Johnsen, 2015, s.69). Dat ahte mánggas eaiggádit ja lea vejolaš vuodjit earáid skohteriin ja go leat viiddis skohtermáđijat, dat sáhttá čilget dan bures geavahuvvon friddjaáiggearena. Okta golmma nuoras vástidedje ahte vudje skohteriin tuvrras. Mángga dáfus leat nuorat gaskal báikkálačča ja globála. Sihke dat go vuolga meahccái ja duoddarii ja dan go manná hárhallanguovddáži addá oaivila ja ráhkada oktavuotta friddjaáiggis. Erohus das ahte geavahit hárhallanarena, gosa stuora oassi sámegeilat nuorain maid oasálastet, de gávnnahit ahte leat mihá eambo sámegeilat nuorat go dárogeilat nuorat geat vudjet skohteriin. Dan sáhttá ákkastallat dainna ahte skohtervuodjima máhttu lea báikespesifihkka, oktavuodaide čadnon ja historjjálaš, ja dat lea máhttu mii lea earenoamáš oassin dás ahte ássat muhtin guovllus. Skohtervuodjin addá mángga dáfus autonomiija go guoská friddjaáigái. Vuohki movt nuorat vásihit gaskavuoda seamma ahkásaččaide, lundui ja báikái lea sorjavaš dasa man ollu sii vásihit ahte sii sáhttet stivret daid gaskavuodaide. Bártniid vudjet dávjjimusat ieža, seammás go nieiddat čuvvot earáid mielde skohteriin. Jus buohtastahttit skohtergeavaheami iešguđet guovlluin Finnmárkkus, de oaidnit ahte stuorimus oassi geavaheddjiin lea Sis-Finnmárkkus. Dáppe vudje measta bealli nuorain skohteriin. Mehus (2012) ákkastallá iežas gávdnosiid vuodul ná: “[...] nuorat čeahkanit vuodjit váris/duoddaris. Dat lea doaimma mii gullá ovttahkásaš sosialisereami ja lea Davvi Norgga variánta deaivvadit nurkkis” (Mehus 2012, s.4). Dat go eambo sámegeilat nuorat vudjet skohteriin sáhttá geahččat maid vuohkin áimmahuššat kultuvrralaš geavahusa mii guoská luonddugeavaheapmái go meahcástallá. Dát minstar

nanosmuvvá go dat lea dain sámi majoritehtasuohkaniin, gos gávdat dan stuorimus oasi nuorain, geat vudjet skohteriin ovdamearkka dihte jieŋa ala oaggut.

Dán iskkadeamis Finnmárkku nuorain leat geahčadan iešguđetlágan friddjaáiggearenaid geavaheami. Gávnnahit ahte leat erohusat sámeielat ja dároielat duogáš nuorain. Obbalaš govva lea ahte sámeielat nuorat leat eambo aktiivvalaččat go dároielat nuorat. Dan sáhtta čilget dainna ahte sámeielat nuorat oasálastet eambo friddjaáiggearenain ja olgoáibmodoaimmaarenain. Doaimmaninsttar dan guovtti arenas čájeha ahte leat eambo mearkkašahti erohusat gaskal sámeielat ja dároielat nuoraid. Skohtervuodjin ja meahcásteapmi leat mávssoleabbo doaimmanarenat sámeielat nuoraide go dároielagiidda. Doaimmaninsttar dán guovtti arenas čájeha ahte leat sohkabeale erohusat, mat sáhttet čilget veahá daid erohusaide. Sámeielat bártnit meahcástit ollu eambo go sámeielat nieiddat ja vudjet maid eambo skohteriin iešguđetlágan doaimmaide. Iskkadeapmi čájeha maid ahte daid iešguđet suohkaniid nuorain ledje muhtin mearkkašahti erohusat friddjaáiggearenaid geavaheamis. Sámeielat nuorat Sis-Finmmárkku ja Porsáŋggus leat earenoamážat dan dáfus go sii dávjjit vudjet skohteriin ja dávjjit mannet meahcástallat.

2.6.1 Árvalus movt viidásit guorahallat

Dán artihkkalis leat ovdanbuktán loguid movt sámeielat nuorat, geat orrot Finnmárkku oasálastet friddjaáiggedoaimmaide. Iskkadeamis fuomášit ahte skohtervuodjin lea viidodatdoaimma. Jus kártešii nuoraid vuodjimiid ja meahci ávkkástallama dain iešguđetlágan friddjaáiggedoaimmain, de sáhtášii oaidnit jus leat erohusat vuodjimiin ja meahcástallamis sámeielat ja dároielat nuorain. Guorahallan sáhtášii viiddiduvvot nu ahte sáhtášii buohtastahttit loguid rávis olbmuid skohtervuodjima ja olgoáibmodoaimmain. Diekkár guorahallan berrešii maid eambo kártet sosiála sierralágandimenšuvnnas, nugo bargoduogáža, oahpu ja sosioekonomalaš stáhtusa.

Referánsat

- Andersson, M. (2008). *Flerfarget idrett : Nasjonalitet, migrasjon og minoritet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Avinor, J., Kystverket, Statens vegvesen. (2012). *Forslag til nasjonal transportplan 2014 - 2023*.
- Bakken, A. (2013). *Ungdata : Nasjonale resultater 2010-2012* (NOVA-rapport 10/13). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bjørklund, I. (2016). «Er ikke blodet mitt bra nok?» Om etniske konstruksjoner og identitetsforvaltning i Sápmi. *Nytt norsk tidsskrift*, 33(1-2), 8-20.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv. Fysisk aktivitet i den norske befolkningen 1985 - 2011*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brodersen, N. H., Steptoe, A., Boniface, D. R., Wardle, J., & Hillsdon, M. (2007). Trends in physical activity and sedentary behaviour in adolescence: ethnic and socioeconomic differences. *British Journal of Sports Medicine*, 41(3), 140. doi: 10.1136/bjism.2006.031138
- Eidheim, H. (1971). «When Ethnic Identity is a Social Stigma». I *Aspects of the Lappish Minority Situation* (s. 68-82). Oslo: Universitetsforlaget.
- Elling, A., & Knoppers, A. (2005). Sport, Gender and Ethnicity: Practises of Symbolic Inclusion/Exclusion. *A Multidisciplinary Research Publication*, 34(3), 257-268. doi: 10.1007/s10964-005-4311-6

- Frønes, I., Heggen, K., & Myklebust, J. O. (1997). *Livsløp i oppvekst, generasjon og sosial endring*. oslo: Universitetsforlaget.
- Gelman, A., & Hill, J. (2007). *Data analysis using regression and multilevel/hierarchical models* (Analytical methods for social research). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Johansen, S., & Ui, T. N. a. u. (2015). På vei ut eller inn? : en studie av aktivitetsmønster, aktivitetsnivå og fysisk form blant 6, 9 og 15 åringer i 4 samiske majoritetskommuner i Finnmark. I. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Johnsen, K. A. (2015). *Friluftsliv og snøscooterkjøring blant ungdom i Finnmark. En studie av hva ungdom i Finnmark med og uten eierskap til snøscooter deltar på av friluftslivsaktiviteter, og hva snøscootereiere bruker kjøretøyet til*. (Master), UIT - Norges arktiske universitet, Alta.
- Kramvig, B. (2005). Fleksible kategorier, fleksible liv. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 02-03, 1-27.
- Krange, O., & Øia, T. (2005). *Den nye moderniteten : ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Mehus, G. (2012). *Ungdom og snøscooterkjøring i Finnmark, Nord-Troms og på Svalbard : En studie av ungdoms forhold til snøscooterkjøring, risikotaking, ulykker og uhell med foreslåtte forebyggingsstrategier*. (PhD), Universitetet i Tromsø, Det helsevitenskapelige fakultet, Tromsø.
- Møller, G., & Bentsen, A. (2014), *Ung i Region Sør - en analyse av regionale ungdomsdata tall* (Korus Rapport).
- Odden, A. (2004), *Ungdom og friluftsliv - tradisjon og trender*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning.
- Olsen, K. (2015). *Hva er det samiske? Og hva betyr svaret for samisk insitusjonsbygging og næringsutvikling?*
- Pilgaard, M. (2012). Tennagers idrætsdeltagelse i moderne hverdagsliv. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 3, 71-95.
- Rafoss, K., & Breivik, G. (2012). *Idrett og anlegg i endring: Oppslutning om idrettsaktiviteter og bruk av idrettsanlegg i den norske befolkningen*. Oslo: Akilles.
- Samdal, O., Leversen, I., Torsheim, T., Manger, M. S., Brunborg, G. S., & Wold, B. (2009), *Helsevaner blant ungdom. En WHO undersøkelse i flere land* (HEMIL-rapport 3/2009). Universitet i Bergen.
- Seippel, Ø., Strandbu, Å., & Aaboen Sletten, M. (2010), *Ungdom og trening. Endringer over tid*. Oslo: NOVA.
- Sisjord, M.-K. (2009). Fast-girls, babes and the invisible girls. Gender relations in snowboarding. *Sport in Society: Cultures, Commerce, Media, Politics*, 12(10), 1299-1316.
- Sisjord, M. K. (2011). Nye ungdomsidretter : bidrag til mangfold og endring av idrettsfeltet. I D. V. Hanstad, G. Breivik, H. B. Skaset & M. K. Sisjord (Red.), *Norsk idrett. Indre spenning og ytre press* (s. 87 - 105). Oslo: Akilles, 2011.
- Strandbu, Å., & Bakken, A. (2007). *Aktiv Oslo-ungdom : En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn* (NOVA-rapport 2/07). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vadheim, I. (2013), *Ung i Vestfold 2013*. (TF-Rapport).
- Walseth, K. (2011). Minoritetsjenter i idretten - status og utfordringer. I D. V. Hanstad (Red.), *Norsk idrett: Indre spenning og ytre press* (s. 355-369). Oslo: Akilles.